

DEN MENNESKELIGE PSYKES IDIOGENESE

Ole Elstrup Rasmussen

Vil man bedrive psykologisk videnskab, må man have psyken som genstand for sine bestræbelser. Men da psyken har så mange aspekter, at det inden for en enkelt artikels rammer kun er muligt at beskæftige sig med et enkelt, må man foretage en afvejning af, hvilket aspekt der så at sige skal styre skriveprocessen.

Jeg har valgt i særlig grad at rette blikket mod den menneskelige bevidsthed, da jeg mener, at det af såvel teoretiske som praktiske grunde er væsentligt at kunne forstå på hvilken måde og i hvilket omfang, den konkrete personlighed har mulighed for at styre sine egne handlinger.

I dette skrift har jeg således til hensigt at skabe et grundlag for forståelsen af *personlighedens* muligheder for *styring* af egne handlinger i en foranderlig verden.

For at nå dette mål må man stille sig spørgsmål om psykens ontologiske status, dvs. gøre sig klart, på hvilken måde man betragter sin genstands natur, men man må samtidig beskæftige sig med sin egen videnskabelighed i det erkendelsesmæssige angreb på genstanden ved at tage stilling til, om psyken overhovedet er begribelig, og i givet fald med hvilke begreber og ad hvilken vej en sådan begriben kan finde sted.

Dette er store og vanskelige spørgsmål, der med skiftende succes er søgt løst, og blot det, at så mange har følt sig kaldet til at gøre et forsøg, viser, at den endelige løsning - om der måtte være en sådan - nok ikke ligger snublende nær.

Nedenstående indledende bemærkninger er ikke et stort anlagt angreb på grundlagsproblemerne, men blot nogle overvejelser, der har til hensigt at bringe det efterfølgende begrebssystem ind i en *bestemt* filosofisk sammenhæng.

Grundlagsproblemer

I sin bog "Widerspruch und Erkenntnislogik" skriver den sovjetiske filosof I.S. Narski, at vejen til indholdsmæssig sandhed ikke findes ved en omgåelse af den formallogiske rigtighed. Og at den, der i dommen siger sig fri

for den formallogiske rigtighed og eksakthed, ikke skal gøre sig håb om at gøre fremskridt i videnskaben. Den dialektiske modsigelse i *tænkningen* er således ikke den adæquate genspejling af virkeligheden, men nærmere problemstillingen.

At der overhovedet kan eksistere *tankemæssige* modsigelser i form af *antinomier*, dvs. *modsatrettede udsagn om et og samme objekt*, skyldes, at det udforskede objekts modsætningsfyldte *væsen* giver anledning til forskellige fremtrædelsesformer. At opstille og dernæst søge at ophæve antinomier kan desårsag være udgangspunktet for en indtrængen i den udforskede genstands *særegne væsen og udviklingslov*.

Den antinomi, jeg vil tage som udgangspunkt for analysen af psykologiens genstands- og erkendelsesproblem, er indeholdt i titlen: "Den menneskelige psykes idiogenese", idet der *der* på den ene side hævdes eksistensen af almenmenneskelig psyke ("Den menneskelige psyke...") og på den anden side, at almenmenneskelig psyke kun eksisterer i og med det enkelte individs konkrete udvikling som personlighed, dvs. i individets unike udvikling (...idiogenese).

Den implicite antinomi kan formuleres således: Der eksisterer almenmenneskelig psyke, og der eksisterer ikke almenmenneskelig psyke; der eksisterer kun idiogen psyke.

Med denne formulering har vi stillet os den opgave at få hold på forholdet mellem menneskets udvikling som menneske og individets udvikling som personlighed, dvs. forholdet mellem det almene og det særegne.

Det kunne umiddelbart være nærliggende at søge dette problem - almenmenneskelig psyke versus idiogen psyke - løst ved at begribe psyken tvedelt; ved på den ene side at betragte psyken som fylogenetisk udviklet eller for den sags skyld sociogen dvs. samfundsmæssigt udviklet almen psyke og på den anden side at se den individuelle psyke som den almene psykes særlige ontogenetiske produkt. Dvs. søge totalt at negligere problemet ved at sige både og, og dernæst foretage den klassiske deling af psykologien i et psykobiologisk henholdsvis psykosocialt og et udviklingspsykologisk genstandsområde, hvor udviklingspsykologien bevæger sig over i voksenpsykologien som personlighedspsykologi. Men dermed tvinges man faktisk til at hævde to sameksisterende psyker: den almene og den særegne, inden for samme fysiske objekt, hvilket med nødvendighed resulterer i to "psykologier": en almenhedens psykologi, der ikke kan begribe personlighed konkret, og som derfor må opgive enhver form for praksis, og en særegenhedens, der ikke kan begribe personlighed generelt, og som desårsag må give afkald på en teori.

Ydermere viser en nærmere analyse, at man ved at lægge en skillelinie mellem fylogenetisk psyke (eller sociogen) og idiogen psyke kun opnår at forskyde problemet om forholdet mellem det almene og det særegne til personlighedspsykologisk interne forhold i form af det paradoks Lucien Sève har kaldt "menneskelighedens paradoks", og som han i sin bog:

”Marxisme et théorie de la personnalité” har gjort rede for, idet han bemærker, at det ser ud til, at ethvert individ har selve den menneskelige betingelse i sig, dvs. at individet fra fødslen har betingelserne *i sig* for at blive et menneske, som vi kender det. Vi kunne fristes til at sige, at ethvert individ er et særegent eksemplar af menneskeheden i almindelighed. Men, siger Sève videre, vi ved siden Marx, at det *menneskelige væsen*, det der gør mennesket til menneske, ikke i sig selv har individets form. Det menneskelige væsen er summen af de historisk variable og konkrete produktivkræfter, de sociale relationer, af de kulturelle erhvervelser etc. Og alligevel er det i dette væsen, at det enkelte individ antager sin menneskelige form, dvs. bliver den konkrete *individualitet*, der er forskellig fra alle andre individualiteter (s.317). Hvorledes kan denne udvikling gå for sig? Hvorledes kan psyken udvikle sig som konkret særegen psyke i og med væsenet, som ikke har psykens form? Jo, siger Sève, de sociale relationer, der ikke er intersubjektive forhold, men alligevel relationer mellem mennesker, danner nogle individualitetsformer, dvs. former for produktiv virksomhed, for konsumtion etc. inden for hvilke de konkrete individer producerer sig, hvor det menneskelige væsen antager psykens form (Op. cit. s.127 & 320.) Dette vil altså sige, at selvom individet finder sit menneskelige væsen uden for sig selv i den samfundsmæssige verden, så er dette menneskelige væsens psykiske form et resultat af, at det konkrete individ er aktivt i denne verden. Individet udvikler sig altså som individualitet i og gennem det menneskelige væsen, ligesom det menneskelige væsens udvikling og forandring finder sted i og med de aktive konkrete individer

Ud fra den Sèveske forståelse indebærer dette, at den konkrete individualitet udvikler sig ud fra en biologisk bærer, der på de *tidlige samfundstrin kan have været* betydende for samfundets udvikling, men som i *det historiske forløb* bliver mere og mere underordnet, efterhånden som den samfundsmæssige produktion og reproduktion fremtræder som *nødvendige aktivitetsmatrixer*, den enkelte personlighed handler i og med.

Vi ser altså, hvorledes Sève i sin *diakrone* opfattelse af menneskelighedens udvikling opererer med en *excentring af det menneskelige væsen* fra at være relativt snævert forbundet med menneske/natur relationen til at være indbegrebet af de samfundsmæssige relationer, men vi ser samtidig, hvorledes han i sin *synkrone* forståelse søger at løse menneskelighedens paradoks ved at hævde en særlig *væsenssammenhæng* mellem individualiteten og de samfundsmæssige relationer - en *juxtastruktur* - der indebærer, at individerne er funktionelt determinerede af den samfundsmæssige base ved lateralt at være indkøbet i og fuldstændig underordnet denne base.

Sève ophæver altså i Hegelsk forstand paradokset ved at sætte to nye forhold, begrebet ved hjælp af begreberne ”juxtastruktur” og ”excentring af det menneskelige væsen”, og får dermed på genial måde løst sit eget paradoksproblem. Men gør han det ikke på bekostning af en forståel-

se af de fylogene aspekter ved den menneskelige natur? Forkaster han ikke slet og ret biologien?

Om dette bemærker B. Karpatschhof i "Forandring og bevidsthed": "For det første fastholder Sève et forældet Pavlovsk syn på biologien, som en materialitet, der intet har med det samfundsmæssige at gøre, men som i menneskets tilfælde bliver forment til personlighed af det samfundsmæssige væsen, som altså stort set er identisk med de herskende produktionsforhold" og videre "Sagen er den, at Sève faktisk kun tager konsekvensen af den 6. Feuerbachtese (Det menneskelige væsen er ikke noget i det enkelte individ iboende abstraktum, i sin virkelighed er det indbegrebet af de samfundsmæssige relationer o.e.r.), hvad angår den samfundsmæssige og psykologiske side af antropologien. Men han overser de logiske krav, tesen om menneskets væsen som excentreret - liggende uden for det enkelte individ - stiller til den menneskelige biologi." "Angsten hos Sève for enhver antropologisk essentialisme - enhver hævde af væsenstræk knyttet til individet og ikke samfundet - er så stærk, at han overser den dialektiske materialismes udviklingssyn. Ud fra denne ændrer materien nemlig sit væsen, når den bliver organiseret i stadig højere former i udviklingens løb" (Psyke og Logos s.66).

Noget kunne således tyde på, at Sève forkaster biologien i sit forsøg på at gøre rede for, hvorledes individet kan blive individualitet gennem det uden for mennesket liggende menneskelige væsen. Men problemet er nok ikke så enkelt. Sève søger snarere at skubbe problemet om humanbiologien til side, for derved at kunne koncentrere sig om det han opfatter som væsentligst, nemlig forståelsen af den voksne personligheds *dannelse*. Men dermed mister han, så vidt jeg kan se, den styrke, der ligger i det psykologiske *tilegnelsesbegreb*, der f.eks. for det lille barns vedkommende nødvendigvis må forstås i sin humanbiologiske form. Det må være gennem den fylogent udviklede humanbiologi, at barnets titaniske evne til på sin måde at tilegne sig det historisk udviklede menneskelige væsen skal kunne forstås, selvom væsenet i sig selv determinerer såvel måden hvorpå tilegnelsen finder sted som indholdets egenart. For den voksne personligheds vedkommende sløres de humanbiologiske aspekter noget af de i idiogenesen tilkommende bestemmelser af tilegnelsesbegrebet, men dette må ikke inddebære, at begrebets biologiske bestemmelser ikke tænkes med i idiogenesen som sådan.

Juxastrukturbegrebet må altså opfattes en kende anderledes end Sève selv gør det. Den grundlæggende opfattelse af de samfundsmæssige relationers *determination* opretholdes, men juxastrukturen får en dimension yderligere derved, at individet som individualitet, dvs. i personlighedens form *tilegner* sig den samfundsmæssige arv som kultur *ved aktivt at forandre og udvikle denne*.

Juxastrukturbegrebet omfatter således det synkrone princip, der bringes i anvendelse i den konkrete analyse af hvilke *samfundsmæssige muligheder*

den enkelte har for at tilegne sig kulturen aktivt. Nogle vil være langt bedre stillede end andre i kraft af de aktivitetsmatricer de handler indenfor.

Med disse bemærkninger har vi om ikke andet så i hvert tilfælde opnået at skærpe genstandsproblemet i det oprindeligt stillede problem om den menneskelige psykes idiogenese derhen, at begribelsen af psyken, qua dennes væsen, må omfatte såvel biologiske som samfundsmæssige aspekter i en ikke-eklektisk forståelsesform. En tentativ retningspil for forståelsen kunne være at begribe menneskelig psyke som *biologisk social logos*, dvs. som såvel biologiske som sociale *væsensbestemmelser* og *udviklingslovmæssigheder*, der produceres og reproduceres i og med de særegne psykisk idiogenese.

Men denne skitse-mæssige formulering løser ikke den opstillede antionomis epistemologiske problem om erkendelsen af det særegne i det generelle, men viser blot hvilket indhold, der med nødvendighed må indgå i de erkendelsesteoretiske overvejelser.

Omkring det epistemologiske problem har Sève formuleret det, han kalder "individualitetens paradoks". Om dette siger han, at da ethvert individ er særegent, er følgelig den individuelle særegenhed en generel kendsgerning, og for Sève betyder dette en social kendsgerning. Men denne sociale kendsgerning består af individernes grundlæggende forskellighed. Og videre siger han, at da det enkelte individ kun adskiller sig fra andre individer i den udstrækning det er særegent, er særegenheden væsentlig for individualiteten; men alligevel fremstår individets særegenhed her, hvor individualiteten er en almen og social kendsgerning, som uvæsentlig (Marxisme et théorie de la personnalité s.317). Og dette er, siger Sève, det centrale epistemologiske paradoks om videnskaben om det individuelle, hvor jeg nok ville sige, at udsagnet indeholder dette paradoks viklet omkring Sèves særlige opfattelse af det menneskelige væsens samfundsmæssige karakter. Men som epistemologisk problemstilling er den overordentlig anvendelig for mit formål, idet Sève i sine senere analyser angiver nogle *dialektisk logiske vejledninger* til problemets løsning i videre forstand.

Idet Sève naturligvis stadig tager sin egen menneskeforståelse som det konkrete indhold i udfoldelsen af paradokset, siger han, at det *konkrete individs* væsen, hvilket vil sige *personlighedens væsen* og *ikke menneskets væsen*, kun kan forstås og udgøre objektet for et videnskabeligt studium på *grundlag* af en teori om de generelle individualitetsformer inden for en given samfundsformation (op.cit. s.325). Og det vil altså sige, at før det overhovedet bliver muligt at bedrive konkret psykologi, dvs. før man kan lave en teori om den konkrete psyke, må man have en teori om de generelle individualitetsformer til sin rådighed. Men selvom en sådan sociologi skulle være til stede, er det stadig det konkrete individs særegenhed, der er væsentlig. Og dette indebærer, at psykologien selv må levere en generel teori om *sit* objekt: psyken; en teori, hvis paradoksale rolle det bliver at kun-

ne forstå det generelle som særegent og omvendt; en opgave Sève søger at løse dialektisk via en analyse af forholdet mellem *væsen* og *begreb*.

Hans udgangspunkt er spørgsmålet, om hvorvidt man skal acceptere, at videnskaben, der må gå til værks ved hjælp af begreber, desårsag kun kan nå frem til det generelle i det individuelle. Svaret er, at dette spørgsmål kun kan stilles for så vidt man identificerer begrebet og dets indhold - væsenet - med en abstrakt generalitet udvundet via erkendelsen af de konkrete enkeltobjekter gennem simpel og direkte abstraktion. Dvs. såfremt man identificerer begreb og væsen med en abstrakt generalitet, der adskilt fra de konkrete enkeltobjekter stilles op *over for* disses levende forhold og særegne bevægelse.

Ser vi tilbage på den foromtalte antinomi i lyset af ovennævnte, er det givet, at der vedblivende vil eksistere en logisk modsigelse i udsagnet "den menneskelige psykes idiogenese", såfremt vi betragter den almenmenneskelige psyke som et *generelt objekt* overfor den idiogene psyke som det *særegne objekt*; psyker, der i en sådan objektforståelse gensidigt må udelukke hinanden. Opretholder vi objektforståelsen af almenmenneskelig psyke, kører vi uhjælpelig fast i den logiske modsigelse, at noget samtidig er og ikke er.

Vi må altså søge en anden forståelse end objektforståelsen, hvis modsigelsen i givet fald skal kunne ophæves. En forståelse i hvilken vi søger at begribe *bevægelsen i forholdet* mellem det abstrakt almene og det konkret særegne, hvilket her vil sige bevægelsen mellem almenmenneskelig psyke og idiogen psyke. Men dermed har vi også sagt, at det, der i abstraktionen kunne skille ud som biologisk social udviklet menneskelig psyke, hverken kan forstås *for sig selv* eller anvendes i forståelsen af den idiogene psyke, hvis den ikke netop forstås som *abstrakt generalitet i forhold* til den *konkrete* særegenhed. Og det betyder, at almenmenneskelig psyke ikke skal begribes som et generelt objekt abstraheret ud fra de særegne objekter, men som grundlæggende forhold: som logos.

Almenmenneskelig psyke må som grund, som grundlæggende forhold i psykens idiogenese, ses som produceret alment i socio- og fylogenesen som dispositioner for den idiogene psyke.

Og videre om disse forhold set i lyset af Sèves logik. Det er altså selve tingenes *grund*, der er *forhold*. Almenmenneskelig psyke er produceret i forholdet mellem de samfundsmæssige og biologiske relationer, hvorigennem psyken bestemmes i selve dens væsen, "men at forstå væsenet som forhold, det er at forstå forholdet som overgang fra det ene til det andet, som bevægelse, som produktion, kort sagt som *genererende proces*, som konstruktiv autodynamik." (op.cit. s.331) og, vil jeg hævde, forstået som produktion af et ganske bestemt forhold mellem samfundsmæssige og biologiske relationer i psykens særegne tilegnelse af det menneskelige væsen i idiogenesen.

Men dette indebærer samtidig, at begreberne om almenmenneskelig psy-

ke ikke siger os, hvorledes den særegne psyke er generelt, men noget om hvorledes den særegne psyke produceres generelt i idiogenesen, hvilket netop er årsagen til, at det særegne kan fattes i begrebets generalitet. For som Sève tilføjer: "I abstraktionens dialektiske former er væsenet ikke det, der fremtræder som fælles for den ene og de andre objekter, som man sammenligner det med, men den indre nødvendige bevægelse i *objektet taget for sig*, dvs. at det er væsenet for dette objekt. Begrebets generalitet er ikke dannet ved fjernelse af det særegne, men ved at det særegne hæves op på niveauet for dets indre logik." (Op.cit. s.333.) Væsenet er således eksistensens konkrete logos.

Såvidt jeg kan se, er det dette udgangspunkt, der må tages i ophævelsen af den oprindelige antinomi. Menneskelig psyke er den idiogene psykes indre logos, dvs. psykens væsen og udviklingslov, der kommer til udfoldelse i idiogenesen som personlighed. Personligheden er således en proces, i hvis forskellige momenter den altid er personlighed.

Spørgsmålet er nu hvilken strategi, der skal lægges for at kunne begrebsliggøre den idiogene psykes logos. Griber vi tilbage, er der to forhold, der springer i øjnene. For det første begrebet "juxtastruktur" og for det andet "excentrering af det menneskelige væsen".

Jeg forsøgte tidligere at kvalificere juxtastrukturen ved at begribe den modsætningsfyldt som et forhold mellem *determination* og *tilegnelse*, dvs. som tilegnelse af det determinerende og determination af tilegnelsen, altså som struktur i udvikling. Men der ud over må dens "substans" bestemmes, dens værensform så at sige.

Ud fra en antagelse om, at de sociale relationer er virksomme forhold mellem mennesker i form af levende og materialiseret arbejde, og at disse virksomme forhold med nødvendighed indebærer individuel aktivitet, prøver jeg den påstand, at *juxtastruktur er virksomhed*. Udsagnet "juxtastruktur er virksomhed" indebærer dermed, at juxtastrukturen i sin virksomhedsform fremtræder som henholdsvis *samfundsmæssigt arbejde* og *personlig aktivitet* med virksomhed som deres basale enhed, hvor virksomheden som arbejde bestemmes sociogent, medens den som aktivitet bestemmes idiogent.

Fordoblingen betyder i forening med påstanden om *excentrering af det menneskelige væsen*, at man stilles over for spørgsmålet om, hvorvidt virksomheden altid har haft denne dobbeltkarakter, eller hvis det ikke er tilfældet, så hvornår og hvordan fordoblingen finder sted; og om arbejdet altid har haft samme karakter eller om karakteren skifter i og med sociogenesen. Og videre om på hvilken måde et sådant skift, som jeg mener der er, kommer i stand og til udtryk i aktiviteten som den idiogene psykes logos.

Disse spørgsmål afføder problemet: hvad er egentlig sociogenesens egen-dynamik, og på hvilken måde determinerer den idiogenesen som tilegnelseskategori, f.eks. i form af personlig styring af egne handlinger i og med

samfundsudviklingen? Og det vil så igen sige: har styring altid været mulig, eller er den et sociogent udviklingsprodukt, der kan tilegnes i idiogenesen?

Hvis disse spørgsmål og problemer kan besvares/løses, bliver det dernæst muligt at begrebsliggøre selve styringskategorien, som er en overordentlig væsentlig del af psykens logos.

Det følgende afsnit er et bud på, hvorfor den diakrone excentrering har fundet sted, og hvordan denne sociogene væsensudvikling har givet anledning til forandrede individualitetsformer, der så i deres synkrone juxtastrukturelle forhold til individualiteten har skabt en række betingelser for og forandringer i psykens idiogenese, dvs. skabt mulighed for udvikling af tilegnelse som styring.

Kultur og personlighed

I det efterfølgende vil jeg først forsøge at opstille nogle grundbegreber, dernæst vil jeg gå over til at gøre rede for sociogenesen samtidig med, at jeg forsøger at belyse psykens almene logos, som den har udviklet sig i og med sociogenesen, ved at begrebsliggøre den sociogent betingede almenmenneskelige psyke som mulighed. Og det vil sige som *personlighedspotentialitet*, som den kategori den konkrete psyke har formel mulighed for at realisere under bestemte sociogene betingelser, og som nogle skal aktualisere for den fortsatte sociogene udvikling.

Grundbegreber

Som jeg gjorde opmærksom på i første afsnit, bygger den model, jeg her vil forsøge at bygge op, på juxtastrukturbegrebets forhold til excentrerings af det menneskelige væsen, dvs. på den forudsætning, at der eksisterer et sociogent udviklet menneskeligt væsen uden for individet, der determinerer psykens udvikling, og at der er fylogent udviklede træk ved individet, som muliggør psykens tilegnelse af dette excentrerede væsen i idiogenesen.

Modellen forudsætter således en påbegyndt samfundshistorie og egentlig også en afsluttet fylogenese, idet den fylogent udviklede humanbiologi er tilegnelseskategoriens grundlag.

Det er måske noget vovet at hævde, at fylogenesen standser for menneskets vedkommende ved historiens begyndelse, men det er i hvert tilfælde ikke utænkeligt, al den stund mennesket som menneske fra det tidspunkt, hvor det mere eller mindre selv har kunnet producere sine eksistensmidler, ikke mere har haft nødig at ændre sin biologi efter naturen, idet det selv har været i stand til at ændre naturen efter sine biologiske muligheder.

Der er altså, der hvor jeg tager udgangspunkt, ikke mere et økologisk

udviklingspres på den menneskelige biologi, men en sociogen udviklet determination af psyken gennem dennes tilegnelse af det menneskelige væsen, der i sig selv naturligvis på dette tidlige tidspunkt er endog overordentlig naturafhængig.

Vi har hermed gjort os klart, hvor startsnoren er placeret, men hvorledes med grundlaget, dvs. med hvilke almenbegreber skal vi gribe genstanden i selve dens væsen?

Her må vi atter gribe tilbage til juxastrukturen, hvis værensform vi begreb som virksomhed fordoblet i henholdsvis aktivitet og arbejde. Grundbegrebet for analysen af menneskelig psyke må altså være "aktivitet", forstået som *produktion af psykiske forhold*, hvor jeg ved produktion forstår produkter i proces. Virksomhed som *aktivitet er således forhold ved psyken i proces*.

Produktionen af psykiske forhold kan naturligvis være såvel indholdsmæssig som formmæssig forskellig, alt efter om den forløber inden for en tidlig landbrugskultur eller et industrialiseret samfund, men fælles for al aktivitet er, at den er diakron, dvs. at den organiseres i tiden som rum. Efter Sève kalder vi aktivitetens tidslige struktur for "tidsplan", hvor tidsplanen altså er den form, hvorunder virksomhed organiseres som aktivitet.

Men for en mere præcis begriben af psykens logos er det ikke tilstrækkeligt kun at sætte aktiviteten og dennes struktur på begreb. Vi må ligeledes kunne begribe produktionen af de forhold ved psyken, der *tilskynder* til aktivitet, og de der *regulerer* aktivitet, ligesom vi må se på de forhold ved psyken, der kan *styre* aktiviteten. Kort sagt vi må operere med et alment motivations-, kapacitets- og bevidsthedsbegreb. Men som vi tidligere har været inde på, skal vi med almenbegreberne gribe grundlæggende forhold, og det indebærer, at f.eks. motivation ikke kan forstås som en almen statisk genstand i psyken, der tilskynder til aktivitet, men netop må begribes som en stadig fortløbende produktion i idiogenesen af forhold ved psyken, der tilskynder til aktivitet. Det motivationsbegreb, vi søger, er dermed ikke "motiver", men "motivproduktion". Og på samme måde med "kapacitetsproduktion" og "bevidsthedsproduktion".

Det er disse produktprocesser, der som den idiogene psykes logos kommer til udfoldelse i idiogenesen som personlighed, og som formes og gives indhold gennem psykens virksomme juxastrukturelle forbindelse med sociogenesen.

Men hvad med kulturen, måden hvorpå samfundets logos kommer til udtryk i sociogenesen, hvorledes begribe den?

Grundbegrebet må naturligvis være "arbejde", virksomhedens sociogene form, forstået som *produktion af samfundsmæssige forhold*. Men produktion af hvilke forhold? Det må være de forhold, der konstituerer de aktivitetsmatricer, inden for hvilke psyken i idiogenesen tilegner sig det menneskelige væsen, som er disse forhold selv. Og det vil altså sige, at vi må have begreber, der griber samfundets logos: kulturen. Men hvad an-

det er kultur end netop materialiseret arbejde i proces, dvs. samfundsmæssig produktion.

Den samfundsmæssige produktion er sociogenesens egendynamik så at sige, og den har den ejendommelige egenskab, at den som produktproces til stadighed udvider sig, dvs. at der kommer mere ud af processen end der medgår til dens opretholdelse. Kort sagt: det første begreb vi skal bruge for at gribe sociogenesen er ”merproduktion”. Merproduktion, fordi det der forbruges i selve processen ikke interesserer i denne sammenhæng; kun det, der betinger den sociogene udvikling, har vores interesse.

Men hvad er det, der indgår i processen; hvad er det, der strukturerer den? Det er produktionen af *techne*, dvs. fremgangsmåder, tekniske hjælpemidler etc. og *betydninger*, dvs. viden, normer etc. Og dermed har vi de næste to begreber nemlig ”techneproduktion” og ”betydningsproduktion”.

Det er med disse begreber, jeg vil søge at begribe den sociogene udvikling, idet jeg betragter forholdet mellem techneproduktion og betydningsproduktion som produktionens indre struktur og *merproduktionen som denne strukturs særlige bevægelsesmåde*. Man kan sige, at samfundet til stadighed udvikler sig ved, at techne og betydninger som produkter negetes dobbelt i merproduktionen ved at de forbruges og gendannes i ny skikkelse som techne og betydninger. Men derved har de netop gennemløbet deres egen relativt selvstændige proces.

Men vi har endnu tilbage at begribe, hvorledes én produktion forholder sig til en anden. Vi har med andre ord også brug for et begreb som ”organisering”, dvs. for et begreb om, hvorledes de samfundsmæssige relationer struktureres i form af aktivitetsmatricer, der, som vi så, blev kvalificeret ved hjælp af de tre begreber *merproduktion*, *techne-* og *betydningsproduktion*.

Nu er grundbegreberne som nævnt begreber, der skulle sige os noget om, hvorledes det konkrete produceres generelt. Men som vi var inde på, måtte den konkrete psyke produceres generelt på *forskellig måde til forskellige tider* i og med excentrerings af det menneskelige væsen, dvs. i sociogenesen. Hvis vi således skal gøre os forhåbninger om at kunne begribe personlighedspotentialiteten på et bestemt sted i sociogenesen, dvs. foretage en synkron analyse f.eks. af de idiogene muligheder og begrænsninger under den kapitalistiske samfundsformation, må vi kunne gøre rede for, hvorledes de almene forhold: betydningsproduktion, techne- og merproduktion samt bevidstheds-, kapacitets- og motivproduktion kommer til udtryk på dette udviklingstrin. Vi må altså kunne gøre rede for de almene begrebers *særlige væsensbestemmelser* og lovmæssigheder på netop dette udviklingstrin. Vi må, hvis det nu er den kapitalistiske produktionsmåde, vi ønsker at beskæftige os med, vise hvorledes nye forhold ved psyken er kommet til siden mennesket levede som samlere, og hvorledes gamle forhold er hævet op på et højere niveau med nye bestemmelser til følge.

Med andre ord, for at bestemme psykens logos på et bestemt sted i sociogenesen, må vi foretage en diakron analyse af denne. Men det vil naturligvis være umuligt at tage samtlige udviklingsresultater op til en nærmere beskuelse. Jeg vil i det følgende kun beskæftige mig med dem, jeg mener har haft væsentlig indflydelse på udviklingen af personlighedspotentialiteten, specielt styringen som mulighed.

En diakron analyse af sociogene forhold kan gribes an på forskellig måde. Jeg vil gøre det ved at pege på tre problemer; for det første *hungerens problem*, der er problemet med at tilvejebringe tilstrækkeligt merprodukt til det samfundsmæssige livs opretholdelse, for det andet *kraftens problem*, der er problemet med at potensere merproduktionen gennem tekneproduktionen og for det tredje *virkelighedens problem*, der er problemet med at forvalte techne- og merproduktionen.

Jeg mener, at mennesket som menneske har stået over for disse problemer gennem hele samfundsudviklingen, men hver for sig har de spillet, eller vil de komme til at spille den *fremtrædende* rolle på forskellige tidspunkter i sociogenesen. Og ved at påpege skiftet fra et hovedproblem til et andet, mener jeg, at det er muligt at fremstille den udvikling, der har gjort eller kan gøre ophævelsen af problemerne mulig. Problemophævelsen er altså selve den udvikling vi søger at begribe.

Hungerens problem

Udgangspunktet for analysen af enhver kulturel udvikling er som nævnt, at mennesket er overgået fra sin rent dyriske bestemmelse til menneskelighedens, hvilket primært betyder, at mennesket kan producere sine egne subsistensmidler ved aktivt at tilegne sig naturgroede fødeemner ved hjælp af en *redskabsteknik*. At kunne tilegne sig naturen via en redskabsteknik betyder, at det enkelte individ mellem sig og denne natur, dvs. mellem kapaciteten som aktivitetens udførelsesregulering og en genstand, indfører det bedst kendte middel til en bestemt form for tilegnelse, det kan eksempelvis være en godt udformet gravestok, for derved at få tilfredsstillet aktivitetens tilskyndelsesaspekt, her behovet for føde. Det der motiverer aktivitet er altså en direkte behovstilfredsstillelse.

Men at have en *redskabsteknik* indebærer samtidig, at det ikke er en tilfældig gren, der anvendes som gravestok. Personligheden må have et *begreb* om det bedst egnede redskab. Et begreb, der "styrer" den aktivitet, der må til for at finde eller evt. tilvirke redskabet, ligesom personligheden må kunne begribe selve rodeprocessens resultat, ved f.eks. at kunne afgøre om det fundne er spiseligt eller ikke. Den bevidsthedsproduktion, der finder sted her er altså *kategoriel*: "godt redskab/dårligt redskab", "spiselig genstand/uspiselig".

At styring er sat i citation skyldes, at der endnu ikke er tale om, at aktiviteten styres i egentlig forstand. Personligheden forholder sig *retroaktivt*

til den omgivende virkelighed, dvs. reagerer aktivt på ukendte situationer ved *eftergriben*, hvor der ved eftergriben forstås begrebsdannelse omkring allerede gennemlevede hændelser såsom indsamling og fortæring af ting og sager i naturen.

Efterhånden som erfaringsudvidelsen finder sted i eftergribelsen, sættes de enkelte kategorier sammen i kategorisystemer eller *taxonomier*, som de også kaldes. Hvis det inden for et bestemt område for overlevelsens skyld er nødvendigt at ernære sig ved mange forskellige fødeemner, vil disse taxonomier blive overordentlig omfattende, og såfremt individet i idiogenesens tidligste del, f.eks. af biologiske årsager ikke er i stand til at tilegne sig denne taxonomi, vil det gå til grunde; enhver må sørge for sin egen overlevelse ud fra sine naturbetingede forudsætninger, idet det merprodukt, den enkelte kan producere, ikke rækker til at føde andre end det netop opvoksende afkom.

Bevæger vi os væk fra disse almene forhold ved psyken og ser på dennes egenart, dvs. på individualiteten, er det karakteristisk, at personlighederne kun adskiller sig fra hinanden ved kønnet og ved at kunne udføre mere eller mindre adæquate handlinger. Der er endnu ikke tale om, at den enkelte har en særlig individualitet, der kan bestemme den ene personlighed som værende forskellig fra den anden.

Denne manglende forskellighed skyldes, at individerne har et fundamentalt identisk virksomhedsgrundlag i deres forsøg på at opretholde og kontinuere livet i en stadig kamp mod naturens tilfældige luner og nødvendige cyklus. Og det vil sige, at de enkeltes tidsplaner stort set har samme form som en opdeling mellem fødefindingsaktivitet og hvile.

Den produktion, der finder sted, er altså direkte forbundet med det enkelte individ. Der foregår ingen *samfundsmæssig* produktion som sådan, selvom der på et bestemt område befinder sig flere individer med en nok så livlig social interaktion, ligesom der heller ikke finder systematisk udveksling sted mellem de enkelte produktioner af et givet merprodukt, og det af den simple årsag, at enhver er i stand til at skaffe sig de selv samme ting fra naturen. Der er heller ingen, der kan opretholde livet ved rov, da hovedaktiviteten i bogstaveligste forstand er fra hånden og i munden.

Virksomheden har derfor endnu ikke gennemgået en fordoblingsproces. Arbejde og aktivitet er et og det samme, og i den udstrækning, der overhovedet kan tales om en samfundsmæssig organisering, må denne være af *associativ* karakter, hvilket vil sige, at de enkelte *produktioner* stort set er identiske og isolerede produktioner, der kun træder tilfældigt i forbindelse med hinanden.

Det eneste sted, hvor der forekommer en egentlig udveksling er mellem den voksne og barnet i den tidlige del af idiogenesen, hvor barnet tilegner sig den totale voksenkultur enten gennem eksemplets magt eller gennem kommunikation, dvs. via de betydninger, der har udviklet sig i og omkring produktionen.

Det er her væsentligt at bemærke, at barnet har mulighed for at tilegne sig hele kulturen. De kulturelle erhvervelser er ikke mere omfattende, end at de kan rummes inden for den individuelle psyke. Men det er lige så væsentligt at forstå, at barnet skal igennem denne kulturtilegnelsesproces for at blive et menneskeligt væsen. Menneskeungen er ikke en færdig personlighed når den fødes, men bliver det naturligvis relativt tidligt i idiogenesen her, hvor den har mulighed for at realisere personlighedspotentialiteten i sit fulde omfang. Man kan sige, at som fylogenesen satte tilegnelsen som en mulighed sætter sociogenesen tilegnelsen som en nødvendighed.

Vi har hermed ridset en samfundsformation op, der rummer flere muligheder, man da jeg mener, det er muligt at vise, at den kulturkreds, vi lever indenfor, kan have haft sit udspring i en agrarkultur, vil jeg søge at give eksempler, der peger på en landbrugskulturel udvikling og tillade mig at se bort fra forhold, der kunne føre til andre kulturformer som f.eks. nomade- og jægerkulturer.

Jeg mener, at den bestemte udvikling, vi vil beskæftige os med, *kan* aktualiseres, hvis to betingelser er til stede, nemlig et *cyklisk naturforløb* og *mulighed for dyrkning*. Det vil sige, at der skal være mulighed for en regulær produktion; men samtidig skal denne mulighed kun eksistere med bestemte naturgivne intervaller, således at periodevis akkumulation af merprodukt er en nødvendighed. Denne nødvendighed, der fremstår på basis af modsætningsforholdet mellem produktionsmulighed og mangel på samme, sætter hungerens problem. Hunger har naturligvis eksisteret hele tiden som objektivt fænomen, men i og med mulighederne for dyrkning sættes hungeren som problem for mennesket, som noget der kan og skal løses, men som samtidig kun kan løses inden for den samfundsmæssige produktion selv, dvs. i arbejdet. Hungeren er altså noget en befolkning stilles overfor ved fravær af muligheder for produktion af tilstrækkelige subsistensmidler til overlevelse som befolkning. Sult derimod er en manglende individuel behovstilfredsstillelse, og kan som sådan eksistere selvom hungerproblemet er *løst*, og endog under forhold, hvor hungerproblemet er *ophævet*. Hungerproblemet og dets ophævelse må altså begribes inden for en bestemt måde at producere på, medens sulten må betragtes som den måde, hvorpå hungerproblemet kan komme til udtryk i individet, og gør det i perioder hos hovedparten på en sådan måde, at helheden trues med udslettelse.

For at forstå den videre udvikling, må vi søge at begribe hungeren som merproduktionen i dens naturbetingede krise.

Når naturen har sit rigeligste afkast af vækster, varsler den samtidig den kritiske sultperiode. Via eftergribelsen ved perosnligheden, at fødeemner kan differentieres i "ting der kan gemmes og ting der rådner", og bitter erfaring har lært den enkelte nødvendigheden af at akkumulere merprodukt medens tid er, dvs. gemme for *senere* behovstilfredsstillelse. Det der tilskynder den akkumulerende aktivitet er således ikke en aktuel behovstil-

fredsstillelse, men en fremtidig, og det vil sige, at der i handlemotivet indføres en tidsfaktor, hvori det akkumulerede merprodukt *repræsenterer* den kommende behovstilfredsstillelse. Men visse steder kan der simpelthen ikke sankes tilstrækkeligt; for at opretholde livet, skal der aktualiseres nye og for mennesket hidtil ukendte muligheder.

En af disse muligheder er menneskets tilegnelse af naturens egen metode: det sår og høster. Men fordi mennesket har redskaberne, kan det gentage naturens metode langt mere intensivt; så intensivt at det kan klare vinterens trængsler, og endog have noget til overs til næste såning.

Under disse forudsætninger er selve det akkumulerede merprodukt ikke længere en adæquat repræsentation; personlighederne må kunne skelne mellem det korn, der kan tæres på, og det, der skal gemmes til næste års såning. Der må opfindes måder, hvorpå man håndgribeligt kan differentiere mellem spisekorn og udsæd, hvilket vil sige, at den fortløbende og den fremtidige behovstilfredsstillelse må have hver sin repræsentation. Denne måde er tegnet, der er en materialisering af betydningsproduktionen, her i form af prægning af krukker til opbevaring af de to former for korn (om tegnudvikling se B. Karpatschof: "Forandring og bevidsthed" Psyke og Logos s.76).

Vi ser altså, hvorledes den kategoriale bevidsthedsproduktion er en nødvendighed for udviklingen, her hvor der må foretages en såvel *begrebsmæssig* som *håndgribelig spaltning* af den *samme materialitet*. Materialiteten korn får hæftet en dobbeltbetydning på sig som henholdsvis udsæd og spisekorn; en betydningsfordobling, der gøres manifest via tegn, som alle, der deltager i kornproduktionen, skal kunne forstå og respektere, hvis ophævelsen af hungerens problem skal være mulig.

Men den kategoriale bevidsthedsproduktion, som vi tidligere så var forbundet med individet som retroaktivt, er nu ikke mere tilstrækkelig. Nogle personligheder skal kunne handle før bestemte naturbegivenheder indtræffer, altså kunne planlægge ved at *foregribe*. Disse personligheder skal være i stand til at se deres egen aktivitet i relation til f.eks. kornets vækstbetinger.

Jeg mener, at det der sætter foregribelsen som mulighed er, at der på basis af en eftergreben akkumuleret erfaring, dannes et system af begrebne relationer omkring den enkelte kategori i den allerede eksisterende taxonomi. F.eks. vil der omkring kategorien "udsæd", eksistere en række relationer så som "såning", "høst" og "hengemning", der i deres systematiske begrebssammenhæng danner en bevidsthedsmæssig *repræsentation* af dyrkningens *funktionelle* elementer, dyrkningens *funktionsrepræsentation* om man vil, hvor repræsentationen i og for sig er den eftergrebne foregribelse.

Det at opretholde livet betinger således livets egenudvikling her som bevidsthedsproduktion, hvor *eftergribelsen* så at sige sætter sin egen modsætning: *foregribelsen*, med den *begrebslige griben som deres basale enhed*.

En personlighed, der determineret af dyrkningens væsen, har kunnet tilegne sig dette væsen som en bevidsthedsmæssig repræsentation, kan i og med denne tilegnelse styre sin aktivitet under dyrkningens determinerende vilkår.

Styringen som griben er altså i denne korndyrkning blevet en personlighedspotentialitet, der *kan* realiseres af individerne, og som *skal* realiseres af *visse* såfremt dyrkning skal kunne finde sted.

Det er væsentligt at bemærke, at repræsentationen, som er et produkt i en bestemt bevidsthedsproces, skal tilegnes af hver ny generation, ligesom nye produktionsområder kræver deres særlige repræsentation. Det er altså ikke sådan, at styring fra nu af er mulig på alle områder og i al evighed. Styring er ikke nedlagt i generne, men i begreberne og deres sammenhæng. Men samtidig indebærer dette, at nogen har udviklet en sådan repræsentation, at de, der kommer efter, kan tilegne sig denne i idiogenesen og - i det korte spand af år denne varer - komme op på et kulturniveau, det har taget århundreder at nå gennem sociogenesen.

Den idiogene kulturtilegnelsesproces er snævert bundet til begreberne, som vi så blev materialiserede som betydninger i og med tegnene på opbevaringskrukkerne, men denne type betydningsproduktion er ikke nok. De indhøstede erfaringer, om hvorledes man forholder sig til naturens gang, må kunne overføres og fastlægges fra år til år og videreføres fra generation til generation. Denne betydningsoverførelse og fastlæggelse foregår i *ritens* form. Man gennemfører i fællesskab for at genopfriske egne erfaringer en række ritualer, som den opvoksende generation deltager i, hvorved den tilegner sig en del af den nødvendige kultur i begrebets form, samtidig med at den naturligvis stadig lærer redskabsbrug ved at deltage i det fælles arbejde.

Jeg bruger her begrebet "arbejde", fordi produktion nu ikke mere er en individuel fra hånden og i munden aktivitet, men en samfundsmæssig produktion, der som sådan er noget andet og mere end den simple individ/natur relation. Der er et samfund til forskel - *en excentrering af det menneskelige væsen i fordoblingen af virksomheden i arbejde og aktivitet.*

Som udgangspunkt udføres arbejdet i den samfundsmæssige produktion efter den enkeltes kapacitet, men da det at dyrke er meget arbejdskraftkrævende, bliver det denne produktion, der i stigende grad determinerer hvilken kapacitet, der bliver den fremherskende, ligesom denne særlige produktion bliver bestemmende for hvilke behov, der kan produceres og tilfredsstilles i almindelighed.

Det er naturligvis stadig behovet for føde, der primært trænger sig på. Der er ved den systematiske produktion kun taget hul på ophævelsen af hungerens problem. Hvis de naturmæssige modsigelser skal ophæves fuldstændigt, således at de ikke medfører permanente cykliske hungerkriser, må dyrkningsmetoderne forbedres kvalitativt, bl.a. gennem fremstilling af *værktøj* til produktion af redskaber. Lykkes det ikke at *aktualisere* en

værktøjsproduktion, der i sig selv er *potentialiseret* i og med personlighedernes tilegnede erfaringsmasse, overlever individerne kun tilfældigt; men lykkes det, vil det være muligt at akkumulere så meget merprodukt i form af overskudsføde, at enkelte kan hellige sig en mere specifik produktion så som flint- (senere metal) og lerforarbejdning, ligesom husdyrhold bliver mulig.

De forbedrede dyrkningsmetoder muliggør således en *produktionsdeling*, der primært spalter den samfundsmæssige produktion i en livsmiddel- og en værktøjsproduktion, hvor værktøjet og dets brugsmåde som techne indgår i produktionen af redskaber til brug for livsmiddelproduktionen.

Den organisationsform produktionsdelingen giver anledning til har jeg kaldt "kooperation". *Kooperationen* er i sit væsen karakteriseret ved forskelligartede produktioner, der sættes i en nødvendig relation til hinanden i form af *udveksling* af merprodukt. I Kooperationen er hver enkelt produktion således afhængig af såvel de andres kvalitativt forskellige produkter, som af den måde hvorpå merproduktet udveksles, dvs. af såvel de enkelte produktioners egenart som af *systemet af relationer imellem produktionerne*: Kooperationens *struktur*.

I begyndelsen vil strukturen være ret simpel, men efterhånden, som der udvikles nye former for techne, der kan selvstændiggøre sig i en merproduktion, bliver netværket af relationer ret så komplekst og systemet af udvekslinger lige så væsentligt for Kooperationens eksistens som produktionen i almindelighed.

Men hele dette netværk af udvekslinger må på den ene eller anden måde komme til udtryk i betydningsproduktionen ligesom merproduktionen fortløbende er det. Der må produceres nye former for betydninger, der bringer reglerne for udvekslingen mellem de enkelte produktioner på begreb,

Betydningsproduktionen fordobles altså i og med Kooperationens opkomst. Jeg kalder produktet af den betydningsproduktion, der finder sted i forbindelse med den sociogene techneproduktion for "episteme", dvs. det der har med samfundsmæssig viden at gøre, og produktet af den betydningsproduktion, der finder sted i forbindelse med de samfundsmæssige udvekslingsprocesser for "etos", dvs. det der har med samfundsmæssige værdier at gøre. *Epistemeproduktionen* er således koncentreret omkring den enkelte merproduktion, medens *etosproduktionen* finder sted i samfundet som helhed.

Hele den sociogene udvikling er naturligvis kun kommet i stand ved, at generation efter generation har tilegnet sig og udviklet kulturen. Mangt et mellemed er raskt sprunget over, men foretager vi et synkront snit, vil vi se en række bemærkelsesværdige forskelle mellem personlighedspotentialiteten her, og den jeg tidligere har søgt at beskrive.

For det første indebærer produktionsdelingen, at den enkelte personlighed udvikler en særlig kapacitet, der ikke er til stede hos ethvert andet medlem af Kooperationen. Den enkelte personlighed bliver således forskel-

lig fra enhver anden ved sin kapacitet og ved de særlige bevidsthedsprodukter, der med nødvendighed må dannes i og med kapacitetens styrede brug. Personligheden fremtræder som individualitet; en individualitet som er produceret i produktionsdelingen. Derudover vil personlighederne adskille sig fra hinanden ved de dele af kulturen, de i øvrigt har tilegnet sig igennem de forskellige udvekslinger. Kulturen er nemlig på dette tidspunkt så udviklet, at den enkelte personlighed i idiogenesen ingen muligheder har for at tilegne sig den totalt; pottemageren kan f.eks. tilegne sig et begreb om smedearbejdet, men ikke den nødvendige kapacitet til at udføre smedens aktivitet.

For det andet betinger produktionsdelingen og de dertil knyttede udvekslinger en udvikling i aktivitetens tilskyndelsesaspekt. Hvor personligheden tidligere kunne tilfredsstille sine behov gennem egen aktivitet, må disse nu i overvejende grad tilfredsstilles gennem andres arbejde, og hvor det akkumulerede merprodukt i form af korn repræsenterede en konkret omend fremtidig behovstilfredsstillelse, repræsenterer f.eks. pottemagerens lager af lertøj nu kun en *potentiel* behovstilfredsstillelse, der kan blive aktuel igennem udvekslinger.

Det, der således motiverer den aktivitet, der skal *formidles* over et marked, er altså hverken direkte eller tidsforskudt behovstilfredsstillelse, men en potentialitet. Og så vidt jeg kan se, kan det potentielle som psykisk realitet kun forstås som forhold ved bevidstheden nemlig som foregribelse, dvs. som griben af det mulige. Hvis vores pottemager ikke kunne foregribe udvekslingen og dermed *behovstilfredsstillelsen som en mulighed*, ville al hans møje være en absurditet. Det, der motiverer, er altså en begrebslig repræsentation af den mulige behovstilfredsstillelse, der har sin materielle pendant i lertøjet.

Dette bringer os tilbage til bevidsthedsproduktionen, specielt til tilegnelsen som styringskategori. Vi så tidligere, hvorledes personligheden inden for bestemte områder på basis af bestemte repræsentationer kunne gribe, dvs. såvel efter- som foregribe ved hjælp af begreber. Men vi så ligeledes, at der i og med produktionsdelingen forekom en fordobling af betydningsproduktionen i henholdsvis en episteme- og en etosproduktion. Episteme og etos kan som begreber tilegnes af personligheden, og skal, hvis personligheden skal kunne styre sine handlinger. Vi får altså i kraft af betydningsproduktionens fordobling en begrebslig adskillelse i bevidsthedsproduktionen, der sætter denne som henholdsvis *erkendelse*, hvis produkt er *selv- og omverdenserkendelse* og *valuering*, hvis produkt er *værdiopfattelse*, dvs. som to adskilte bevidsthedsprocesser, inden for hvilke der naturligvis kan foregå såvel efter- som foregriben.

Vi ser altså alt i alt en helhed, hvor den enkeltes tidsplan kun kan forstås i relation til Kooperationens forskellige merproduktioner og hele struktur, og hvor de behov, der kan udvikles hos den enkelte ud over de naturgivne, er begrænsede af Kooperationens samlede formåen, medens de,

der kan tilfredsstilles, begrænses af den tid og kapacitet, den enkelte råder over i produktion og udveksling.

Hvor man tidligere kunne samle *forråd*, kan man nu inden for visse af kooperationens produktioner *ophobe produkter*, og selve aktualiseringen af denne mulighed har som psykologisk produkt det tilsvarende behov. Det behov, der således træder frem på arenaen i denne periode, er *behovet for skattedannelse*, via hvilken personligheden potentielt kan opretholde livet i svære tider.

Behovet for at akkumulere merprodukt i form af bytteobjekter kan bl.a. motivere til at eksperimentere med nye teknikker, der kan øge produktionen dvs. til forsøgshandlinger inden for techneproduktionen, der har erfaringsudviklingen som implicit formål. Nogle af disse handlinger vil være rene tankeeksperimenter, dvs. forestillinger om f.eks. relationen "værktøj - materiale", som *bevidst forenkede repræsentationer af virkeligheden*, der ikke alene er overskuelige men også funktionelle i den forstand, at de sparer personligheden for mange forsøgshandlinger inden for techneproduktionen.

Jeg mener, at dette at forenkke virkeligheden begrebsmæssigt, dvs. danne sig *modeller*, og for så vidt gøre det mere eller mindre uafhængigt af den igangværende produktion er et så temmelig fundamentalt bevidsthedsmæssigt udviklingsresultat; for uden denne ret så famlende foregriben, vil udviklingen gå i stå. Der vil naturligvis gå mange brokker i kassen, men de, der på det givne sociogene udviklingsniveau kan realiseres, bringer udviklingen videre. At det i givet fald ikke er opfinderen, der altid får gavn af nyopdagelserne, er så en anden sag; men jeg mener, at det for forståelsen af den hele udvikling er nødvendigt at indse, at er den materielle produktion historiens maskine, så er den menneskelige opfindsomhed i hvert tilfælde dens brændstof. Selvom personlighedens handlinger som arbejde er underlagt produktionsprocesserne og udvekslingsrelationerne, så overskrider personligheden igen og igen disse grænser gennem sin planlagte og forsøgsmæssige aktivitet og sin fantasi.

I det hele taget styrer personligheden her sine handlinger i og med merproduktionen, der kan planlægges og gennemføres fra ende til anden af en og samme person. Det er først i udvekslingen styring bliver problematisk, idet denne er særdeles svær at foregribe. Udvekslingen er faktisk i sin materialitet uforudsigelig, men i og med produktionen af etos, eksisterer der nogle regler for, hvorledes de enkelte merproduktioner må og skal forholde sig til hinanden, hvis sammenbrud i udvekslingen skal undgås. For at konservere og videreføre disse regler udarbejdes og overleveres fortællinger om sæd og skik - *ideologier* om man vil - der som sådanne er *nødvendige* for kooperationen. Men når disse ideologier væves sammen med tanker og fantasier om det overjordiske, får etos form af *myter*, som kun prælater kan have gavn af.

Efterhånden, som værktøjets kvalitative forbedring indebærer en øgning

af merproduktet i form af standardvarer, bliver det muligt at tolde uden at ruinere den enkelte. Denne mulighed indebærer, at det nu kan lade sig gøre at udvikle et præsteskab, hvis fremmeste pligt det bliver at tage vare på det sig udviklende etosbegrebssystem i mytens form, lige som udvekslingernes omsiggriben nødvendiggør et *lederskab*, der med idiologien som område skal fungere som dommere ved de tvistigheder de basalt asymmetriske udvekslinger uvægerlig fører med sig, og som førere for kooperationens interesser som helhed, f.eks. i røveriske overfald og forsvar mod samme.

Jeg mener, det er væsentligt at mærke sig, at lederfunktionerne indgår i samfundsformationen på lige fod med alle andre. Man bytter serviceydelser med produkter direkte. Funktionerne er ikke parasitære, men nødvendige for kooperationens overlevelse. Men det er lige så væsentligt at holde sig for øje, at der dermed udspaltes nogle funktioner, der kun kan eksistere i kraft af merproduktionen, og som samtidig besidder den mulighed at kunne akkumulere ubegrænset.

Merproduktionen er begrænset af værktøjet, viden og den almindelige opfattelse af, hvormeget man vil/kan arbejde i den døgnbegrænsede tid i forhold til produkternes nedslidning. De uproduktive funktioner er derimod kun begrænsede af kooperationens samlede formåen, og den magt præsteskabet kan opretholde i kraft af monopoliseringen af myterne f.eks. ved at overdrage dem gennem slægten, og den magt lederskabet i kraft af de akkumulerede produkter i form af f.eks. lejesvende får til at tolde ekstra.

Med udviklingen af et lederskab er en ny samfundsmæssig organisation på vej. Merproduktionen, udvekslingen og dermed fordelingen af det samlede merprodukt har så småt bragt sulten af vejen, men hungeren kan som samfundsmæssigt problem kun ophæves på basis af den værktøjsbetingede merproduktion, såfremt denne merproduktion kan potenseres, dvs. tilføres en kraft, der er andet og mere end den individet kan tilføre produktionen som biologisk individ. Hungerproblemet ophæves således i kraftens problem.

Kraftens problem

Kraftens problem er det problem, der er forbundet med at øge merproduktionen ud over det punkt værktøjsproduktionen muliggør, dvs. problemet med at gøre værktøjet selvproducerende og "evigt" kørende. Kort sagt problemet med at tæmme naturkræfterne i maskinens form.

Da udviklingen i form af kraftens problem fortrinsvis finder sted i de produktioner, der har selvstændiggjort sig i kooperationens primære produktionsdeling som forskellige former for håndværk, må det analytiske focus, som er sociogenesens *væsentligste* aspekter, skifte fra landbrugspro-

duktionen til industriproduktionen. Landbrugsproduktionen vil naturligvis stadig være væsentlig som det sted, hvor hungerproblemet fortløbende ophæves i og med techneproduktionen; men for produktionen af de samfundsmæssige forhold, jeg har til hensigt at beskæftige mig med, vil den få mindre og mindre betydning. Desårsag vil jeg i det følgende i vid udstrækning se bort fra udviklingen inden for landbrugskulturen og koncentrere mig om den "industrielle".

Vi så i forbindelse med Kooperationen, hvorledes dele, der indgik i den oprindelige merproduktion, blev sat som selvstændige produktioner, og hvorledes helt nye merproduktioner opstod i og med techneproduktionen. Betragter vi således arbejde som produktion af samfundsmæssige forhold, kan vi sige, at der i og med Kooperationen opstod en deling af arbejdet. Denne arbejdsdeling betingede en række udvekslinger, der som system udgjorde Kooperationens struktur. Men vi så også, at der som effekt af denne struktur opstod en ny form for funktion nemlig de merproduktionsløse, der principielt kunne akkumulere uhæmmet, og hvis indhold oprindeligt var etos-vedligeholdelse, men som efterhånden overtog produktionen af etosbetydningerne i og med disses vedligeholdelse. Betydningsproduktionen er som produktion af samfundsmæssige forhold dermed blevet delt i en episteme- og en etosproduktion. Der er foregået en deling i selve arbejdet forstået som produktion af samfundsmæssige forhold.

Som et resultat af denne deling i arbejdet, får vi nogle aktivitetsmatricer, der er radikalt anderledes end de, der er forbundet med merproduktionen og som følge deraf nogle væsensforskellige tidsplaner og dermed personlighedspotentialiteter.

Et af de steder de forskelligartede aktivitetsmatricer kommer til udtryk i personligheden er i motivproduktionen. Således vil de produktionsløse funktioners muligheder for uhæmmet akkumulation fra Kooperationens samlede udbud sætte det tilsvarende behov, dvs. behovet for en tøjlesløs ophobning af det almene merprodukt, der som personlighedstræk vil fremtræde som f.eks. griskhed og magtbegær, medens den merproduktionsbegrænsede funktion vil sætte behovet for specifik skattedannelse, dvs. behovet for at yde mer, der vil fremtræde som f.eks. arbejdssomhed og nøjsomhed. Forskellen mellem de to former ligger i selve adgangen til merproduktet. Hvor den ene funktion potentielt kan producere sig ud af en krise, hvis markedet er til det, kan den anden kun ride stormen af ved at konvertere det ophobede til magt til at opsuge en større del af merproduktet fra produktionen som helhed. Behovet for almen *værdiophobning* er således snævert knyttet til samfundsmæssig magt, medens behovet for *skattedannelse* er knyttet til merproduktionen.

Men under alle omstændigheder kan merproduktet kun komme et sted fra, og skal begge de nævnte behov kunne tilfredsstilles gennem tilegnelse, skal produktionen enten øges, dvs. kraftens problem have en form for løsning, eller andres behov ikke tilfredsstilles.

Dette enten eller ophæves som et både og i slaveriet, hvor udbytning af mennesker begynder at blive sat i system.

Oprindeligt har slaverne formentlig været et resultat af strandhugst hos teknisk dårligere stillede naboer, men efterhånden, som det forøgede merprodukt ophobes i de uproduktive funktioner, kan det blive konverteret til en magt af en sådan størrelsesorden, at den kan tvinge større eller mindre dele af det eget produktionsgrundlag ind i slaveri.

Med slaveriets indførelse og almene udbredelse organiseres samfundsformationen på en ny måde. Hvor vi i Kooperationen så direkte *horisontale* udvekslinger mellem ligeværdige produktioner, dvs. hvor producenten selv udvekslede, optræder der nu *vertikale* modsætningsfyldte relationer mellem *ledere/udbytttere* og *ledede/udbyttede*. Vi får en *hierarkisk organisationsform*, hvorved jeg forstår strukturering af merproduktion gennem magt.

Jeg mener, der eksisterer to former for magt: *forvaltning og ejendomsret*, der i forhold til merproduktionen er produktionsløse som funktioner, *men som desuagtet producerer samfundsmæssige forhold*. Hvor ledelsesmagt i form af forvaltning udspringer i delingen af arbejdet, der som resultat havde deling i betydningsproduktionen (etos og episteme), er ledelsesmagt i form af ejendomsret et resultat af en *deling i selve merproduktionen* i henholdsvis fremstilling og tilegnelse af merprodukt, hvor denne deling naturligvis har sin grund i indførelsen af slaver. Hvor forvaltningsmagten således har sin grund i den samfundsmæssige struktur, har ejendomsretten sin i produktionsmåden. Dette indebærer, at ejendomsretten kan omkalfatres radikalt uden, at det samme sker for forvaltningsmagten, selv om den vil undergå visse forandringer.

Da forvaltningen som samfundsmæssigt forhold ikke har et eget produktionsgrundlag - der kan dog være personsammenfald mellem forvaltning og ejendomsret - må den få sin magt gennem ejendomsretten, der i slavesamfundet har to former: ejendomsret over værktøjsproduktion og over livsmiddelproduktion. Vi ser dermed, hvorledes slavesamfundet har to former for samfundsformation i sig som mulighed: den feudale og den kapitalistiske. Men herom senere.

Efterhånden som merproduktet koncentrerer sig som magt drages flere og flere samfundsområder ind under denne magt. Men for at magten kan opretholdes i alle led, må den *delegeres* ud i enkeltfunktioner. På den måde får forvaltningen sin *administration* i form af et *kleresi*, medens ejendomsretten får sine *agenturer* i form af *handelsmænd*, der formidler ejendomsretten i form af varer.

Varens flugt over verden og kleresiets nødvendige kommunikation omkring det koncentrerede merprodukts fordeling og brug determinerer de permanente tegns overgang til skriftsprog, hvilket indebærer, at såvel episteme som etos kan materialisere sig i form af tekniske vidensværker, direktiver og andre juristerier, religiøse skrifter etc., dvs. som magtens mate-

rialiserede betydninger, der som samfundsregulerende betydninger (etos) fortrinsvis fremtræder i idiologiens form.

Jeg var under beskrivelsen af Kooperationen inde på, at etos fungerede som et sæt af regler for, hvorledes de enkelte merproduktioner skulle forholde sig til hinanden i udvekslingen. Hvor merproduktet i hænderne på lederfunktionerne har kunnet konvertere den frie Kooperation til undertrykkelsens slaveform, bliver disse samarbejdsregler til regler for, hvorledes de ufrie bør forholde sig til deres herrer og omvendt. I denne funktion fremtræder etos i *idiologiens undertrykkende form*.

Men selvom de herskendes betydninger trænger dybt ned i de beherskede klasser, tvinger selve undertrykkelsen og den nødvendige udvikling i den undertrykte klasse qua dennes produktionstilknytning, omend merproduktet fratages klassens medlemmer under forskellige former, en række betydninger frem om, at det kunne være anderledes. Og det vil altså sige, at ligesom den frie merproduktion gennem sit merprodukt skaber sin egen undertrykkelse, sin egen modsætning det ufrie arbejde, frembringer dette ufrie arbejde undertrykkelsesideologiens modstykke. Det ufrie arbejde skaber en *modideologi*. I denne epokes betydningsproduktion spaltes etos således i en magtlegitimerende og en overskridelsens etos eller i det mindste i en oprørets etos, der som sådan har sin grund i delingen i merproduktionen.

Vi ser altså, hvorledes udviklingen af den hierarkiske organisationsform med dens særlige magtstruktur determinerer en ændret livsførelse, dvs. forandrede aktivitetsmatricer. Hvor der i Kooperationen kunne produceres til et relativt tæt fællesskab, dvs. hvor personligheden planmæssigt kunne fremstille ydelser med relativt sikre afsætningsmuligheder og med egen behovstilfredsstillelse for øje, har vi nu en produktion, der retter sig mod et ukendt marked uden for produktionsstedets rammer, og som samtidig er karakteriseret ved, at den produktive ikke primært producerer for sig selv, men for magtens besiddere.

Der vil naturligvis til stadighed eksistere reminiscenser fra Kooperationen i form af mindre landbrug og selvstændige småhåndværkere, men disse gamle produktioner vil antage nye former under de samfundsmæssige modsætningers determination. De vil til stadighed tendere at udvikle sig i retning af en af den samfundsmæssige hovedmodsigelses modsætninger, dvs. enten søge mod magten eller blive presset nedad i undertrykkelsen. Men selvom det kan dreje sig om et betydeligt antal produktioner, og dermed involvere mange menneskers aktivitet, får de ikke den store betydning her, hvor jeg søger at angive nogle særlige træk ved sociogenesen, der har betydning for personlighedspotentialitetens udvikling.

Vi har altså to hovedformer for aktivitetsmatricer, de der indtages af magthaverne, og de der indehaves af de udbyttede.

Hovedaktiviteten for eksempelvis ejendomsrettens indehavere er udveksling af det tilegnede merprodukt. Denne foregår via guld eller andre util-

og uforgængelige metaller, som forvaltningen gør til penge ved sit stempel, og således går de to magtformer op i en højere enhed. Men for at opretholde magten, må de, der skal handle inden for magtens matricer, til stadighed tilvende sig midler. Dette sociogene træk ved matricen sætter det tilsvarende behov: *behovet for penge*, der f.eks. inden for merproduktionsfæren tilfredsstilles ved at konvertere det tilegnede merprodukt til udvekslede varer, hvilket i sin tur kræver en egen kapacitet, men endnu mere en særlig bevidsthedsproduktion, idet de, der besidder ejendomsret, skal kunne foregribe markedsrelationerne, dvs. have et begreb om både udveksling og det, det kan betale sig at udveksle, merproduktionens produkter.

Nu er markedsrelationerne ikke noget, der kan manipuleres og iagttages umiddelbart, så derfor må personligheden tilegne sig begreber om de mest almene lovmæssigheder i form af *teoretiske modeller*. Denne tilegnelse foregår først og fremmest gennem egen aktivitet i de særegne aktivitetsmatricer, men også ved tilegnelse af de betydninger, der er nedfældet skriftligt af andre, der enten selv har handlet inden for lignende matricer eller som betalte rådgivere for magthaverne har opsamlet erfaringer og systematiseret dem i de nødvendige teoretiske modeller. Tilegnelsen af betydninger - etos såvel som epistemiske - er altså nødvendig for at kunne styre sine handlinger under matricens determination, og jo mere den enkelte ved om tilgrænsende områder det være sig om anden merproduktion og udveksling eller forvaltning, jo større sandsynlighed er der for, at den private ejendomsret kan opretholdes i og med denne bestemte personlighed. Personligheden skal altså kunne tilegne sig kulturen i begrebets form. Men det er ikke noget man bare gør. Kulturens mangfoldighed kræver en lang oplæring igennem idiogenesen. Magthaverne sætter deres efterkommere på skolebænken hos de forskellige teoretikere, der dermed får et passende helårslevbrød ved siden af deres rådgivningsvirksomhed.

Barnet er dermed ikke mere et individ, der skal lære at overleve så hurtigt som muligt, så man kan tage sig af den næste, men arvtageren; den der skal sikre privatejendomsrettens videreførelse. En sådan arvtager overlades ikke til tilfældigheder, selv på vejen til gymnasiet føres han af en pædagog: en særlig betroet slave, der har opsyn med barnet, men som selv er forment adgang til alt, der ligger hinsides den ham påtvungne aktivitetsmatrice.

Slaven har ingen muligheder for systematisk at tilegne sig kulturen i begrebets form; han er henvist til det, det er muligt at opnå via den påtvungne aktivitet. Men dermed være ikke sagt, at slaverne som klasse resignerer. Oprørets etos som betydningerne om at det kunne være anderledes vil ustandselig blive produceret; for skulle den totale undertrykkelse også af ideologisk karakter være reel mulig, så skulle de undertrykte muligheder for udvikling gennem merproduktionen også fratages dem, og i så fald ville det ganske fundament for den herskende klasse falde bort. For hvis udbytterne udpiner deres eget eksistensgrundlag, ophæver de sig selv som klasse.

For at opretholde og udbygge egne magtpositioner må den herskende klasse udvikle sit produktionsgrundlag det eneste sted, hvor produktion finder sted, nemlig i den undertrykte klasse, der dermed får midler i hænde eksempelvis i form af modideologier til at vælte åget af sig. Faktisk er den herskende klasses eneste chance for at opretholde den fuldstændige magt at opfinde et perpetuum mobile - den evendelige kraft uden oprørstendenser, men denne mulighed foreligger end ikke tilnærmelsesvis, da teknoproduktionen endnu ikke magter at tæmme naturkræfterne. Slaveejerne er udelukkende henvist til at holde merproduktionen i gang ved hjælp af den menneskelige kraft, og denne kraft er i sig selv et problem, ikke så meget p.g.a. bevidste oprørstendenser, men fordi aktivitetsmatricen som tvangsforanstaltning ikke producerer motiver for handlinger, personligheden ikke lige netop er pisket til at udføre.

Ser vi således på merproduktionen hos f.eks. den slave, der producerer lervarer, kan der måske være en vis tilfredsstillelse i selve det at lave et godt produkt, men ved krukke nummer halvtreds den dag og jubilæums-krukke nummer ti tusinde år efter er denne form for behovstifredsstillelse såmænd nok på retur. Og da det at samle et lager af krukker med udveksling for øje overhovedet ikke indgår i matricen p.g.a. delingen i merproduktionen, er der intet i matricen, der determinerer nogen form for motivproduktion, der kan øge merproduktionen. Slaven vil producere præcis så meget, at han undgår vold på sin person og i øvrigt får den mængde føde og tøj etc., der gør, at han overlever.

Det motivationelle aspekt ved denne personlighedspotentialitets juxtastrukturelle forhold til kulturen indebærer således, at den omsiggribende magts behov for penge i udbytternes skikkelse ikke kan tilfredsstilles i det lange løb.

For at løse dette problem må de samfundsmæssige relationer ændres på en sådan måde, at delingen i merproduktionen opretholdes samtidig med, at merproduktet øges. Der må udvikles nogle behov hos de stadig undertrykte for at øge merproduktet.

Slaven må have del i merproduktet i form af penge, men får slaven det, f.eks. ved som frigiven at blive fri til at sælge sin arbejdskraft, er han ikke mere slave men arbejder, og samfundsformationen ikke mere baseret på slaveri men på salg af arbejdskraft, dvs. kapitalistisk.

At jeg her springer feudalismen over, skyldes at feudalvæsenet set i forhold til ophævelsen af kraftens problem ikke er et nyt udviklingstrin, idet det ikke er herfra, problemet søges løst, men blot slaveformen i en forandret udgave inden for livsmiddelproduktionen, dvs. noget gammelt i en ny form, men en nyttig sådan, idet den kapitalistiske produktionsmåde kun kan sætte sig igennem, såfremt merproduktet i sin rå form til stadighed kan opretholdes inden for det feudale hoverivæsen. Feudalismen er, som jeg ser den, simpelthen den organisationsform, der opretholder status quo over for hungerens problem, medens den kapitalistiske produktionsmåde

sætter sig igennem på skuldrene af den begyndende pengeudveksling under slaveriet.

Så såre feudaltvæsenet er en hemske for den egentlige udvikling, bukker det under - udsat som det er for den dobbelte kraft, der ligger i forholdet mellem indre-organisatoriske bondeoprør og det ydre pres fra den voksende kapitaldannelse - og indordnes under kapitalen.

Med kapitalismens indførelse og almene udbredelse får arbejderer som nævnt frihed til at sælge sin arbejdskraft, dvs. til at gå ind i nogle af kapitalinteresserne bestemte aktivitetsmatricer. Og ønsker han ikke at gøre brug af denne frihed, skal forvaltningen, der altid allierer sig med ejendomsretten, nok tvinge ham der til ved magt legitimeret i en eller anden form for løsgængerparagraf. Men som regel er sådanne foranstaltninger, som det kaldes indenfor forvaltningsfrasologien, ikke nødvendige, idet de personligheder, der ikke har muligheder for at fratage andre merprodukt, kun kan få tilfredsstillet deres behov, såfremt de sælger deres særlige arbejdskraft, der i sig selv er produceret som bevidsthed, kapacitet og motiver i nævnte matricer.

Motivet for handlinger inden for de kapitalistiske aktivitetsmatricer er altså muligheden for at tjene penge, der igen kan bruges til at opnå behovstilfredsstillelse på andre områder, og resultatet for psykens øvrige instanser er en særegen bevidstheds- og kapacitetsproduktion.

Specielt kapacitetsproduktionen undergår væsentlige forandringer her, hvor specialiseringen begynder at tage fart. Hvor man under slaveriet søgte at opnå en potensering af merproduktionen ved at tilføre denne større mængder arbejdskraft, søger man nu at opnå det samme ved en deling ikke alene af merproduktionens forskellige fremstillingsprocesser, men også ved en udstrakt deling i tekneproduktionen. Vi får teknikere, ingeniører, teknologer etc.

Produktionens videnskabeliggørelse indebærer, at det bliver muligt at tæmme naturkræfterne i et vist omfang, og når denne tæmmede naturkraft sættes i relation til værktøjet opstår maskinen, hvorved man øjner muligheden for den finale ophævelse af kraftens problem. Dog med den for en stor del af menneskene ubehagelige konsekvens, at de som arbejdskraft bliver maskintilbehør.

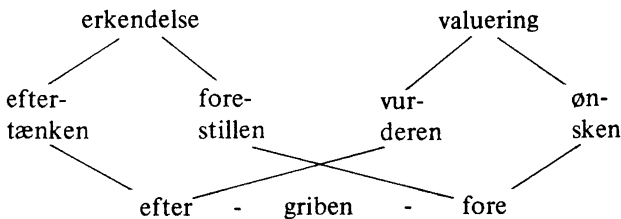
Men det er kun muligt at påtvinge en del af arbejderne en sådan aktivitetsmatrice. Der må med nødvendighed være andre matricer, inden for hvilke maskinerne konstrueres og produceres; matricer der selv er underlagt kapitalens magt og udbytning, men som samtidig med nødvendighed kommer til at omfatte betydninger om såvel produktion som forvaltning. Dvs. at der visse steder inden for hierarkiets undertrykte klasse eksisterer muligheder for udvikling af modeller om samfundet og dets indretning. Men selv de bedste modeller forbliver magesløse, så længe de ikke er organisatorisk forankrede, hvilket de først bliver i og med arbejderbevægelsens opståen.

Med arbejderbevægelsens udvikling af teoretiske modeller for privat-ejendomsrettens ophævelse, der får sin etos om det mulige selvforvaltede liv i kampen om forvaltningen, og disse modellers almene udbredelse, får den enkelte muligheder for igennem deltagelse i bevægelsens kampe at tilegne sig de styringsinstrumenter, der er nødvendige for denne kamp og for tilegnelsen af kulturen i begrebets form i almindelighed.

I det hele taget bliver bevidsthedsproduktionen en stadig mere betydningsfuld faktor i personlighedens aktivitet nu, hvor kulturarven igennem delingen af og i arbejdet har opnået en så gigantisk størrelsesorden og kompleksitet, at det er totalt umuligt for den enkelte at tilegne sig blot en lille del af den som kapacitet i idiogenesen. Skal personligheden overhovedet have muligheder for at styre sin egen kulturtilegnelse, via det jeg kalder *projekterede* handlinger, må det ske i begrebets form som bevidsthedsproduktion. For at forstå bevidsthedsproduktionen og dermed den styrede tilegnelse bliver det nødvendigt at gå noget tættere på bevidsthedsbegrebet, dvs. forsøge via en mindre digression at betragte bevidsthed som det relativt selvstændige system, det er.

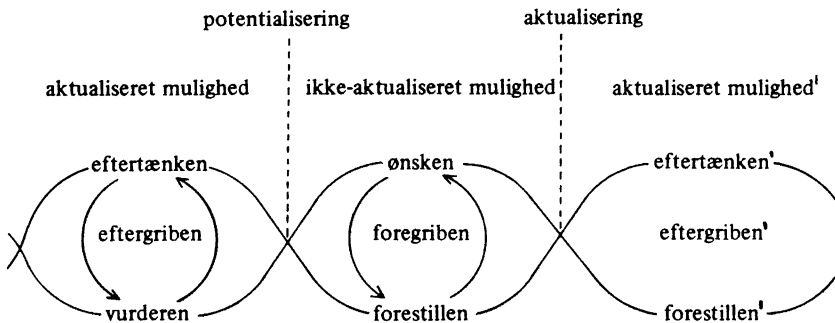
Bevidsthedsproduktionens produkt: selv- og omverdenserkendelse og værdiopfattelse, vil naturligvis være indholdsmæssig forskelligt alt efter den konkrete personligheds forskellige tidsplaner i idiogenesen, men for at kunne begribe bevidsthedsproduktionen konkret må vi søge at forstå den abstrakte generalitet i forhold til den konkrete særegenhed. Vi må begribe bevidsthedsproduktionens logos, som den kan udfolde sig her, hvor den enkelte handling kun kan være projekteret, såfremt dens resultat og de betingelser, hvorunder den forløber eksempelvis en aktivitetsmatrice, er repræsenteret i en bevidstheds-mæssig model eller teori.

Jeg har tidligere været inde på, hvorledes delingen i betydningsproduktionen i etos og episteme i den idiogene tilegnelse resulterede i en begrebslig fordobling af bevidsthedsproduktionen i *erkendelse* og *valuering* med selv- og omverdenserkendelse og værdiopfattelse som produkt, og hvorledes det tilegnede begrebssystem muliggjorde en fordobling af begribelsen i henholdsvis fore- og eftergriben. Betragter vi forholdet mellem erkendelse/valuering og foregriben/eftergriben fremtræder bevidsthedens struktur som en række sideordnede processer:

hvor *eftertænken* er den eftergribende erkendeproses i hvilken det *nødvendige* begribes i forhold til det *tilfældige*, medens *forestillen* er den foregribende erkendeproses i hvilken det *mulige* begribes i forhold til det *umulige*. På samme måde får vi den eftergribende vurderingsproces: *vrderen*, der *til- og fraskriver* ting og hændelser værdi, og *ønsken*, der som foregribende vurderingsproces fremskriver ting og hændelser *ønskværdighed* og *uønskværdighed*.

Betragter vi denne struktur som indgribende processer, dvs. i deres omfang i sig selv som aktivitet, som en stedsegående produktion af bevidsthedsmæssige forhold, kan den fremstilles i nedenstående grafiske form. Årsagen til at erkendeprocessen og vurderingsprocessen "krydser over" i potentialiseringen og aktualiseringen er, at begreberne her griber ind i hinanden. De mikses så at sige. Det er et forhold, der bl.a. kommer til udtryk ved, at et bestemt begreb kan betegne et bestemt forhold på en vurderende måde, dvs. at begrebet i en bestemt kontekst i sig bærer såvel det erkendte som det valuerede.

Hvor *eftertænken* og *vurderen* er begrebsliggørelsen af den *handlungsaktualiserede mulighed*, er *ønsken* og *forestillen* begrebsliggørelsen af den *ikke-aktualiserede mulighed*, der er potentialiseret i handlingen. Dvs. at personligheden, idet den projekterede handling gennemføres, på en gang søger at eftergribe handlingens resultat og på det grundlag foregribe de muligheder, handlingen har skabt.

Forholdet mellem efter- og foregriben er som *potentialisering* handlestyringens grundlag, der bliver forandret og udviklet i og med den aktualiserende handling. Griber personligheden f.eks. ind i en modsætning, så gøres det aktuelt på en bestemt måde ud af de mange mulige, men denne måde potentialiserer nogle nye forhold, der ligeledes kan behandles på mange forskellige måder, hvoraf kun den ene bliver udnyttet. Og det er igennem begrielsen, at denne ene måde skal potentialiseres, dvs. gennem den fort-

løbende *erkendepoces*: eftertænken - forestillen - eftertænken' etc., og *valueringsprocessen*: vurderer - ønsken - vurderer' etc.

For at komme til en forståelse af, hvorledes selv- og omverdenserkendelsen og værdiopfattelsen kan foreligge som *bevidsthedsprocessernes produkt*, må vi se på *foregribelsens* og *eftergribelsens* udfaldsmatricer, og skal vi kunne begribe handlingens styringsforhold, må vi se på forholdet mellem fore- og eftergriben som *potentialiseringens* udfaldsmatrice.

Eftergribelsens udfaldsmatrice ser således ud:

efter tænken vur- deren	det nødvendige	det tilfældige
det værdifulde	det nødvendige og værdifulde	det tilfældige og værdifulde ★
det værdiløse	det nødvendige og værdiløse	det tilfældige og værdiløse

Et eksempel, der kun skal fungere illustrativt: En person har udført den projekterede handling at søge flere stillinger og fået tilbud den ene og accepteret. Ved nærmere *eftertanke* kommer han til det resultat, at det var en *tilfældighed*, at det blev netop det job: det var det første, der kom på tale; andre ansøgere trak deres ansøgninger etc., men han *vurderer* resultatet som værende *værdifuldt* for ham: han har muligheder for at bruge sin kapacitet og tilegne sig ny; han får en god hyre etc.

Når han nu har arbejdet, der altså er en aktualiseret mulighed, foreligger der inden for rammerne af den specielle aktivitetsmatrice arbejdet udgør nogle ikke-aktualiserede muligheder, som kan foregribes i sin udfaldsmatrice:

forestillen ønsken	det mulige	det umulige
det ønskværdige	det mulige og ønskværdige ★	det umulige og ønskværdige
det uønskværdige	det mulige og uønskværdige	det umulige og uønskværdige

Hvis jobbet er på et kontor, kan vores mand begynde at forestille sig avancementsmuligheder. F.eks. ved han, at afdelingslederen vil gå af med pen-

sion om nogle år. P. forestiller sig det at være leder som en *mulighed* og oplever dette som *ønskværdigt*.

Men alt andet lige er dette kun en foregriben af en ikke-aktualiseret mulighed; man kan forestille og ønske sig så meget. Eftergribelsen og foregribelsen må sættes i relation til hinanden i et projekt som en handlingspotentialisering, hvis matrice kommer til at se således ud:

erkendelse valuering	det nød- vendigvis mulige	det nød- vendigvis umulige	det til- fældigvis mulige	det til- fældigvis umulige
det værdifulde og ønskværdige	det nødven- digvis muli- ge og værdi- fulde ønsk- værdige	det nødven- digvis umuli- ge og værdi- fulde ønsk- værdige	det tilfæl- digvis muli- ge og værdi- fulde ønsk- værdige	det tilfæl- digvis umuli- ge og værdi- fulde ønsk- værdige
det værdifulde og uønskværdige	det nødven- digvis muli- ge og værdi- fulde uønsk- værdige	det nødven- digvis umuli- ge og værdi- fulde uønsk- værdige	det tilfæl- digvis muli- ge og værdi- fulde uønsk- værdige	det tilfæl- digvis umuli- ge og værdi- fulde uønsk- værdige
det værdiløse og ønskværdige	det nødven- digvis mulige og værdiløse ønskværdige	det nødven- digvis umulige og værdiløse ønskværdige	det tilfæl- digvis mulige og værdiløse ønskværdige	det tilfæl- digvis umulige og værdiløse ønskværdige
det værdiløse og uønskværdige	det nødven- digvis mulige og værdiløse uønsk- værdige	det nødven- digvis umulige og værdiløse uønsk- værdige	det tilfæl- digvis mulige og værdiløse uønsk- værdige	det tilfæl- digvis umulige og værdiløse uønsk- værdige

På baggrund af *eftertanken* forestiller P. sig muligheden for at få stillingen og erkender dermed, at det ikke er sikkert, at han får den, det er *tilfældigt muligt*. Da han ønsker stillingen, som han mener er *værdifuld* for ham, må han projekttere sin aktivitet; han påtager sig f.eks. opgaver som vurderes som værdiløse, men alligevel ønskværdige, fordi de kan medvirke til hans forfremmelse.

Vi ser altså, hvorledes enhver *projekteret handling* foreligger som en potentialitet, som et bestemt udfald af bevidsthedsprocesserne, der som styring afgør, hvordan, hvornår og om overhovedet den enkelte handling ak-

tualiseres. Og videre, at den enkelte handling, selvom den har sit særlige projekt, underordnes den projekterede aktivitet som helhed. Hver enkelt projekteret handling har altså sin model, der er underlagt den overordnede model for den projekterede helhedsaktivitet.

Men som vi har set igennem hele denne fremstilling, determinerer de sociogent udviklede aktivitetsmatricer både indholdet og måden hvorpå personlighedens tidsplan udfoldes, og det vil bl.a. også sige de begreber, hvorved personligheden søger at styre sine handlinger.

Medens mennesket endnu levede på samlerstadiet udvikledes *klassifikationsbegreber*, der sammensattes til *taxonomier* (system af kategorier). Da dyrkningen blev mulig så vi, hvorledes det basale bevidsthedsprodukt var *begreber om relationer*, og i den efterfølgende udvikling så vi, hvorledes selv- og omverdenserkendelsen og værdiopfattelsen kom til at foreligge som *modeller* (System af relationer). Med videnskabeliggørelsen af produktionen og opkomsten af nye områder inden for techneproduktionen som f.eks. socialteknologier og teknikker, udvikles nye typer begreber nemlig *logosbegreber*, dvs. begreber, der griber væsenet i dets udvikling, der som system af lovmæssigheder fremtræder som *teorier*.

Et af de væsentlige træk ved styring som mulighed, dvs. som personlighedspotentialitet er altså, at sociogenesen muliggør en overgang fra taxonomisk til model til teoretisk bevidsthedsproduktion, hvorefter den teoretiske bevidsthedsproduktion den modsatte vej kan generere modeller og taxonomier, men nu underlagt denne teoretiske forståelsesform.

For forståelsen af personlig styring som mulighed er det således væsentligt at gøre sig klart, at et givet begrebssystem kan være til stede hos hver enkelt personlighed, medens det med nødvendighed skal være til stede i visse matricer succesivt i de tidligere nævnte historiske problemophævelser, for at disse ophævelser skal kunne aktualiseres.

Om styringsredskaberne er til stede hos den enkelte vil afhænge af personlighedens idiogenese, dvs. af de aktivitetsmatricer: i dag vuggestue, børnehave, skole, arbejde etc., personligheden har handlet indenfor. Og det vil i sidste instans sige af den eksisterende organisationsforms måde at indordne merproduktionens, techneproduktionens og betydningsproduktionens forskellige former under sig, der i og med den kapitalistiske produktionsmåde kommer til udtryk som et forhold mellem privatejendomsret/forvaltning og deling i/af arbejdet.

Et af de problemer, arbejdsdelingen giver anledning til for styring af den generelle aktivitet, er, at den almene selv- og omverdenserkendelse og værdiopfattelse skal omfatte andet og mere end forhold inden for den enkelte aktivitetsmatrice, hvis den enkelte handling skal kunne overskues i sit fulde kredsløb, samtidig med at denne almene selv- og omverdenserkendelse kun kan produceres inden for disse mere eller mindre isolerede aktivitetsmatricer. Der opstår altså en modsætning mellem de model- og teorikrav, der stilles, såfremt personligheden skal kunne styre sin aktivitet, og de

muligheder denne aktivitet giver personligheden for at tilegne sig omtalte modeller/teorier.

Som oftest vil denne modsætning komme til udtryk som *inadæquat styring*, hvilket vil sige, at den model, der handles på baggrund af er principiel rigtig men ufuldstændig. Der kan f.eks. være visse handlekonsekvenser, personligheden ikke har foregribet, og som kan bringe vedkommende i en uønskværdig position, dvs. give anledning til en oplevelse af fiasko, men med muligheder for at komplettere modellen.

Men modsætningen mellem determination og tilegnelse kan også komme til udtryk i personlighedens handlestyring, som styring med *falsk bevidsthed*, hvilket vil sige, at den model i hvilken handlingen potentialiseres er i uoverensstemmelse med de faktiske vilkår, hvorfor personligheden ikke *kan* foregribe handlingen og dens resultater. Dvs. at personligheden tror at gøre et ved sin tilværelse, medens tilværelsen i realiteten gør noget andet ved ham/hende. En sådan model vil naturligvis have en indbygget tendens til at bryde sammen, men da selv de mest forkerte modeller som oftest indeholder visse rationelle elementer, kan de være særdeles sejlivede. Et eksempel er den samfundsmode, der kort kan udtrykkes som "vi er alle i samme båd", problemet er blot, at "vi" sidder henholdsvis ved roret og åreerne.

Vi ser altså, at bevidsthedsproduktionens produkt: selv- og omverdenserkendelse og værdiopfattelse skal være ret så omfattende og på et højt niveau, her, hvor den menneskelige kulturarv er overordentlig omfattende og kompleks, såfremt personligheden skal kunne styre sine handlinger. Men vi ser samtidig, at forvaltningen og privatejendomsretten forhindrer en bestemt befolkningsgruppe i at tilegne sig adæquate modeller ved at producere herskerideologier og ved at have personlighedens maksimaludnyttelse af meget begrænset kapacitet under snævre aktivitetsmatricer som betingelse for behovstilfredsstillelsen. Den enkelte skal udføre en meget specifik aktivitet 40 timer om ugen for at kunne tilfredsstille sit behov for penge midler, der i sin tur kan muliggøre tilfredsstillelsen af de mange andre, sociogenesen har udviklet motivationssystemets behovsgrundlag med. Der foreligger således på engang en udvidelse af kulturarven og væsentlige indskrænkninger i mulighederne for at tilegne sig den for en bestemt klasse.

For mig at se, er det denne almentgældende frustration, der er drivkraften i såvel fatalismen som den sociale revolution. Hvor fatalismen er den individualiserede frustration, er revolutionen dens organiserede modsætning. Mellem fatalismen og samfundsmæssig kamp er der hos den enkelte bevidsthedsproduktionen til forskel, dvs. den selv- og omverdenserkendelse og værdiopfattelse, der kun kan dannes og komme til fuld udfoldelse i kampen om forvaltningen.

Men den bevidsthedsproduktion, der ikke umiddelbart er mulig inden for de snævre matricer, kræver fri tid, dvs. sætter *behovet for tid* til at tilegne sig kulturen generelt i begrebets form og mere specifikt i form af selv-

prioriteret kapacitetsudvidelse. Denne tidsudvidelse kan kun komme et sted fra nemlig merproduktionen i form af fordeling af merproduktet og som ophævelse af kraftens problem.

Merproduktets fordeling fordrer ophævelse af delingen i merproduktionen, dvs. ophævelse af den individuelle tilegnelse af de samfundsskabte værdier.

For kraftproblemets vedkommende er det da muligt, at de nødvendige tekniske og teknologiske nydannelser vil blive gjort medens den kapitalistiske produktionsmåde endnu eksisterer, men en almen ophævelse vil næppe finde sted, da ressourceknaphed er et af kapitalismens styringsinstrumenter.

Tidsudvidelsen afhænger således af kampen om merproduktet og i sidste instans af ophævelsen af den kapitalistiske produktionsmåde, en ophævelse som vi så afhang af den bevidst organiserede kamp om forvaltningen.

Lykkes det at overtage magten bl.a. gennem modideologiernes almene udbredelse i den undertrykte klasse, bliver det denne klasses repræsentanter, der kommer til at forvalte magten, og det indebærer, at selvom den kapitalistiske produktionsmådes antagonistiske modsætninger ophæves, så vil den *hierarkiske organisationsforms forvaltningsmodsatninger overleve* som et forhold mellem ledede og ledende, mellem repræsenterede og repræsentanter.

Under socialismen vil der eksistere sådanne betingelser for planlagt og prioriteret produktion og fordeling af merproduktet, at den enkeltes muligheder for at tilegne sig kulturen udvides, og forhåbentlig vil en verdensomspændende socialisme løsgøre så mange kræfter, f.eks. i form af nedlagte militærmaskiner og andre parasitære magtfunktioner, at muligheden for at ophæve kraftens problem foreligger.

Såfremt socialismen kan ophæve kraftens problem, står kampen om *selvforvaltningen* tilbage, dvs. ideernes kamp om virkelighedsopfattelsen i form af forståelsen af modsætningerne inden for den verden mennesket virker i. Specielt som forståelsen af ophævelsen af modsætningerne mellem de individuelle friheder til at tilegne sig kulturen i kollektivets form.

Socialismen sætter virkelighedens problem på dagsordenen.

Virkelighedens problem

Virkeligheden er verden, som menneskets virksomhed har produceret den gennem sociogenesen. Virkelighedens problem er menneskets problem med at producere virkeligheden. Det problem har mennesket for så vidt stået overfor igennem hele sociogenesen, men det er først med socialismens indførelse, at produktionen af virkeligheden bliver sat som et problem, fordi socialismen som ophævelse af ejendomsretten i forvaltningen muliggør planlægning af techne- og merproduktionen.

Virkelighedens problem fremtræder således under socialismen som *central planlægning*, dvs. som et *forhold mellem mulighed og prioritering* inden for den forvaltningsmæssige modsætning mellem ledende og ledede.

Et af de problemer, der kommer til udtryk inden for denne modsætning, er forholdet mellem central planlægning og personlig styring; et problem der har sin grund i det forhold, at ophævelsen af delingen i merproduktionen ikke ophæver de øvrige delinger i arbejdet forstået som produktion af samfundsmæssige forhold. Der vil stadig være specialiserede aktivitetsmatricer, der i sig selv besværliggør tilegnelsen af en almen selv- og omverdenserkendelse og værdiopfattelse, så længe det er nødvendigt at handle inden for disse matricer i en væsentlig del af den personlige livstid. Det er først i socialismens sene fase, hvor automatiseringen og ophævelsen af kraftens problem skulle muliggøre en radikal nedsættelse af den samfundsmæssigt nødvendige arbejdstid, at der frigøres så megen tid, at den enkelte får muligheder for at tilegne sig de nødvendige begrebsmæssige styringsredskaber i og med deltagelse i den samfundsmæssige planlægning, dvs. i forvaltningen.

Med alles aktive deltagelse i forvaltningen decentraliseres planlægningen, og i og med denne decentralisering ophæves modsætningsforholdet mellem ledende og ledede i den kollektive organisationsform, hvor der ved kollektiv organisationsform forstås strukturering af produktion gennem planlægning.

I den kollektive organisationsform indordnes således en række samfundsmæssigt nødvendige funktioner under en fælles plan. Dette indebærer, at det arbejde, der under alle omstændigheder skal udføres så som administration af kollektive beslutninger, styring af produktion, fremstilling af produkter, der ikke kan produceres via automatik etc., fordeles mellem kollektivets medlemmer, hvilket betyder, at personligheden bliver underlagt den determination, der ligger i det kollektive projekt, inden for hvilket den enkelte yder efter evne og får efter behov.

Men dette betyder samtidig, at personligheden må styre sin aktivitet i og med dette projekt, hvilket igen vil sige, at personligheden skal tilegne sig den samfundsmæssige episteme, som *videnskab*, dvs. som teorier om virkeligheden og de muligheder, den fortsatte udvikling åbner for, og etos som *etik*, dvs. som regelsætning omkring og prioritering af disse muligheder.

Virkelighedens problem som forholdet mellem videnskab og etik er således en *uophævelig modsætning* inden for selve sociogenesen, der indebærer, at der til stadighed vil opstå kontroverser, fejlgreb og individuelle overgreb i projekteringen af samfundsudviklingen. Men for personlighedspotentialiteten er det væsentligt, at der gives muligheder for at være selvstyrende i en større kollektiv helhed, der i kraft af prioriteret og videnskabeliggjort techne- og merproduktion er i stand til at sikre den enkelte muligheder for individuel tilegnelse af såvel den åndelige som den materielle kul-

turproduktion, som en prioritering af egen idiogenese blandt andres, hvor den enes kapacitet supplerer de andres i den fælles virkelighedsproduktion.

Det, der under sådanne omstændigheder motiverer handlingen, vil være forholdet mellem de stort set ubegrænsede samfundsmæssige muligheder, set i forhold til individet, og behovene. Men hermed være ikke sagt, at vi vil komme til at opleve det rene udviklingshækkeløb, thi såvel behovsudviklingen som mulighederne for den stadige udvidelse af bevidsthed og kapacitet vil under alle omstændigheder være tidsligt begrænsede i det individuelle liv, ligesom den enkelte simpelthen vil være nødt til at tilegne sig en grundfond af generaliseret kapacitet og teoretiske styringsredskaber i idiogenesens første del for at kunne indgå med en ligeværdig virkelighedsproducerende virksomhed.

Der er altså i kollektivet overhovedet ikke tale om en forøget mængdemæssig tilegnelse af materielle goder, men om dannelsen af almene muligheder for den individuelle personlighed til at udvikle såvel generel kapacitet som specialiseret prioriteret kapacitet, og til at tilegne sig og videreudvikle virkeligheden i form af begreber om merproduktionens former, tekneproduktionens lovmæssigheder, den almene kollektive etik etc. hvilket vil sige muligheder for at udvinde de midler, ved hjælp af hvilke den enkelte i kollektivets form kan styre sin tilværelse som virkelighedsproducerende, altså skaffe sig muligheder for at tilrettelægge sit personlige projekt for maksimal selvnytte og dermed samfundsnytte.

LITTERATUR

- KARPATSCHOF, B. Forandring og bevidsthed *Psyke og Logos*, 1980.
- KARPATSCHOF, B. *Grundrids til en almen materialistisk tegn-teori* manus 1978.
- LENIN, W.I. *Was tun?* Werke b.5, Dietz Verlag, Berlin, 1973.
- LEONTJEW, A.N. Probleme der Entwicklung des Psychischen *Volk und Wissen*, Berlin, 1973.
- MARX, K. & ENGELS, F. *Die deutsche Ideologie* MEW. b.3, Dietz Verlag, Berlin, 1973.
- NARSKI, I.S. *Dialektischer Widerspruch und Erkenntnislogik* DVW, Berlin, 1973.
- RASMUSSEN, OLE ELSTRUP *Gruppe og Personlighed* Dansk Psykologisk Forlag, København, 1978.
- RUBINSTEIN, S.L. *Sein und Bewusstsein* Akademie Verlag, Berlin, 1972.
- SCHAFF, A. *Marxismus und das menschliche Individuum* Europa Verlag, Wien, 1969.
- SÈVE, L. *Marxisme et théorie de la personnalité* Edition Sociales, Paris, 1975.
- SÈVE, L. Sur la catégorie de possibilité *La Pensée* december 1978.